

Matolcsy György: Sokk (vagy kevés?)

*Kairosz Kiadó, Budapest, 1998.
252 old., 1280 Ft*

A kötet címe a szerző azon, a mű egészen végigvonuló és többször vissza-visszatérően kifejtett meggyőződésére utal, hogy az elmúlt évtized rendszerváltásának és a piacgazdaság építésének viharaiiban a kötet lezárásáig (1997 végéig) regnáló kormányok társadalmi és gazdasági megszorító intézkedésekkel sokkolták az ország lakosságát. Ezen azt kell érteni, hogy a gazdaságpolitika az amúgy is történelmi léptékű külső és belső meg rázkódtatásokat felesleges és többlet kényszerintézkedések sorozatával még nehezebbé tette ahelyett, hogy az átmenetet simábbá, az emberek számára elviselhetőbbé igyekezett volna tenni. Mindezek miatt az átmenet a szükségesnél sokkal több társadalmi és gazdasági költséggel, veszteséggel járt.

Hogy a szerző e tétele elfogadható-e vagy sem, az gazdasági és politikai állásfoglalás kérdése, és nem tárgya e recenzióknak. Szellemi életünk porondján létezik ilyen álláspont, és létezik az ellenkezője is. Saját nézeteinek kifejtése közben a szerző az elmúlt évtized makroökonómiai fejleményeinek, gazdaságpolitikai kérdéseinek egész sorát érinti, meglehetősen határozottsággal foglal állást bennük, a téma tehát izgalmas, közelmúltunkról, annak mába is átnyúló hatásairól szólva méltán kelt közérdeklődést. A recenzió gondoljait ott kezdődnek, hogy logikai érvelést csak valamennyire is logikus érveléssel lehet szembeállítani, tudományos igényű értékelést olyan műről lehet írni, amely maga legalább valamilyen szinten betartja választott tudományának (ez esetben mindenekelőtt a közgazdaság-tudománynak) szakmai szabályait. De mit kezdünk azzal, ha a szerző „az itt a baj kérem, hogy...” természetű, kávéházi vagy kocsmai vitákban használatos állításokat használ logikai érvelés helyett, „mindenki tudja...” kezdetű

mondatokkal bizonyító erejű tényekként hivatkozik olyan hipotézisekre, amelyeket tényekkel vagy logikai érveléssel cáfolni lehet, s ez így meggyőző bekezdésről bekezdésre gyakran mindenféle szabályos szerkezetet nélkülöző sorrendben.

„Nincs rajta fogás”... mondta találoan egy barátom, s valóban, a bekezdésről bekezdésre haladó tudományos cáfolat, a tényszerűen igaz, közhelyszerűen igaz, félig igaz és teljesen alaptalan állítások tételes elkülönítése és értékelése nehézkes volna, ugyanakkor a „de ez nem igaz, hanem az az igaz...” típusú tromfolás viszont nem meggyőző.

Nem tudományos értékek érdemelnek itt figyelmet. Messze túlmutat a kötetben vagy szerzője tudományos felkészültségén, hogy Matolcsy írásai hallatlanul népszerűek. A Kiskegyedet és a Zsaru Magazint is jóval többen olvassák, mint a Kritikát vagy az Élet és Irodalmat, ám itt nem erről van szó. Matolcsy a Kritika és az ÉS olvasói között is népszerű. Nem a személy, hanem a jelenség az érdekes. A gazdaságpolitikáról, az utóbbi évtized gazdasági és gazdasághoz szorosan kötődő társadalmi folyamatiról a felszínes újságírás és a szakfolyóiratok publikálás határmezsgyéjén író szerzőknek létezik egy csoportja – Matolcsy ennek jellegzetes képviselője –, amelyet a gazdasági folyamatok iránt érdeklődő, de nem a szakmához tartozó értelmiségiek a hazai közgazdaság-tudomány prominens reprezentánsának tartanak; pontosabban elsősorban őket tekintik annak, írásaikat rendszeresen olvassák, és a bennük foglaltakat azonosítják a hazai közgazdaság-tudomány eredményeivel. Legtöbbször őket idézik a napilapok, a rádióban és televíziós vitasorozatokban szakértőként őket szerepelnek.

Fontos hangsúlyozni, hogy az általam itt a tudományos közéletéről leválasztani kívánt, áltudományosnak minősített szerzőkör nem azonosítható politikai irányokkal vagy mozgalmakkal, divatos vagy kevésbé divatos gazdaságpolitikai irányzatok holdudvarával. A Matolcsy által fémjelzett Növekedéskutató Intézet (korábban Privatizációs Kutató Intézet) soha nem rejtette véka alá konkrét politikai

elkötelezettségét, az ott megszületett gazdaságpolitikai javaslatok többé-kevésbé egységes értékrendre vallanak, s az intézethez kötődő szerzők közül sokan művelik e népszerű áltudományos műfajt. Ám hasonló közelítés, hasonló stílus politikai ellenfeleik körében is széles palettán található.

Magam nem szimpatizálok a Matolcsy publikációiban meghirdetett politikai állásfoglalással, ritkán értek egyet gazdaságpolitikai értékeléseivel vagy javaslataival. Ez a tény azonban messze nem akkora jelentőségű, hogy a BUKSZ olvasója időt vesztessen rá. E recenzióban e nézetkülönbségek nem is kapnak szerepet. Matolcsy szövegei azonban az én vagy bárki más értékrendjétől teljesen függetlenül ütköztethetők a közgazdaság-tudomány hazánkban is többé-kevésbé általánosan elfogadott közelítésével, logikájával, módszereivel. E recenzió célja annak demonstrálása, hogy a Matolcsy által művelt műfaj mindenfajta tudományos igényű, tudományos értéket nélkülöz. Bízom benne, hogy az érdeklődő olvasót meg tudom győzni arról, hogy szövegeinek körülbelül annyi közül van a tudományhoz, mint Lagzi Lajcsinak a zeneművészetéhez. Ettől még lehet népszerű, ahogy Lagzi Lajcsit is többen veszik, mint Mozartot. Ez végül is választás kérdése. A baj az, ha valaki összetéveszti az egyiket a másikkal.

A tudománytól való leválasztás persze csak az első lépés. Az igazán izgalmas és valószínűleg nem könnyen megválaszolható kérdés az, miért oly népszerű ez az áltudományos műfaj a gondolkodó értelmiség körében, s miért ezt véli tudománynak. E kérdés teljes körű megválaszolására itt nem vállalkozhatom, csak szempontok, hipotézisek megfogalmazására leszek erőm. Arra, hogy Matolcsy kötetének elemzésével muníciót biztosítsak, adalékokat szolgáltatók egy ilyen vizsgálat későbbi elvégzéséhez. E szubjektív bevezető után hadd bújok vissza a recenzió tradicionális álarca mögé, lássuk magát a kötetet.

A Sokk (vagy kevés?) címmel 1998-ban a Kairosz Kiadó által igen igényesen kivitelben, 252 oldalon megjelentetett és 1280 forintos áron forgalmazott kötet a mostanság igen divatos állományok sorába tartozik, azok min-

den lényeges formai és tartalmi jegyével. Formailag mindenekelőtt azért sorolandó e körbe, mert valójában a szerző 1996 és 1997 folyamán folyóiratokban (Századvég, Társadalmi Szemle, Közgazdasági Szemle), hetilapokban (Kritika) és napilapokban (Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Világ gazdaság) már megjelent, módosítások nélkül egybekötött cikkeinek gyűjteményes másodközlése. Cikk- vagy tanulmánygyűjtemények kiadása sem a nemzetközi, sem a magyar közgazdasági irodalomban nem ritka, ez önmagában nem tesz egy kötetet alkönyvvé. A választóvonal ott húzódik, hogy létezik-e valamilyen speciális ok, ami az egybegyűjtést, újrakiadást indokolja.

Elfogadható szempont lehet például, hogy a régi írások nem vagy nehezen hozzáférhető, könyvtárak dohos raktárhelységeiben rejtőző kincsek. Vagy sok szerző összegyűjtött dolgozatával a kötet a téma többoldalú megvilágítását szolgálja. Szoktak egybekötni konferenciapapereket, kiadni nagy gondolkodók életművének illusztratív bemutatását szolgáló gyűjteményeket. Van tehát számos eset, amikor a cikkgyűjtemény igazi könyvvé nemesül. Esetünkben azonban nem ez a helyzet. Az írások elég frissek és eléggé ismert helyeken jelentek meg ahhoz, hogy minden komolyabb közönyvtárban megtalálhatók legyenek. A Matolcsy-életmű potenciális bűvára (ha van ilyen) kétségkívül hasznosnak találhatja, hogy két év termését egyben emelheti le a polcra, ez azonban nem tesz valamit igazi könyvvé.

Nem követem szorosan a szerző munkásságát, így nem tudom megítélni, hogy az érintett két év teljes publikációs termését tartjuk-e kezünkben, vagy a szerkesztő (Lányi András) bővebb anyagból válogathatott. Nem ad erről eligazítást az idősebb barát, munkatárs és mentor, Kopátsy Sándor rövid Bevezetője sem.

Egy gondos szerkesztőnek feltehetően az is gondot okozott volna, hogy a tizenöt hosszabb-rövidebb cikk jórészt ugyanarról szól. Nem ugyanazt a problémát világítja meg különböző oldalokról, hanem ugyanarról a problémáról ugyanazt mondja, néhol még a szófordulatok is négy-

öt alfejezetben ismétlődnek. A szerző vélekedését az ország eladósodásáról először megismerhetjük az első tanulmányban, különösen a 15–39. oldalakon, majd két oldalban a 43–44. oldalakon, végül két bekezdésben a 124. oldalon. A költségvetési hiány pénznyomással való finanszírozásának szükségességéről a 34–37., az 55–56., 68., 167–168., 174–176., 182–184. és a 205. oldalakon olvashatjuk ugyanazt, csak a terjedelem különböző. Hasonlóképp a reálszféra és a pénzügyi szféra egymás rovására való fejlődéséről értekezik azonosan a 37–40., a 76., 156., 166. és a 172–174. oldalakon, de a Bokros-programról alkotott véleményéről is többször értesülhetünk ugyanígy. Az olvasó indokoltan kérhetné vissza a kötet árának felét, hiszen ha a szerző a vitatott témák szerint rendezve egybegyűrt volna mondandóját, a kötet a felénél is kevesebbre lett volna zsugorítható.

E formai hiányosságok azonban eltörpülnek a kötetben foglalt elemzések tartalmi hiányosságai mögött. Az írásokban hemzsegnek a szakmai szarvashibák, a blikkfangos, de minden alapot nélkülöző, helyenként erősen ideologikus állítások, amelyek néhol nemcsak hogy megtámogatni, hanem egyenesen pótolni hivatottak a logikai érvelést. Miután az alig 250 oldalas műben száznál is több ilyen található, tételes felsorolásuk itt nem lehetséges, de nem is szükséges. A szerző társadalomtudományi (elsősorban közgazdaság-tudományi) felkészületlenségét és tájékozatlanságát hadd demonstráljam néhány olyan tétele felidézésével, amelyek a pénzügyekkel, pénzügyi szektorral kapcsolatos hiedelmeit illusztrálják. Nemcsak azért, mert világnézetének fontos eleme a pénzügyi szektor előretörésének bírálata, az általa monetarizmusnak, neoliberalizmusnak címzett erők elleni ideologikus harc. Teszem ezt azért is, mert a dolgok mélyén valójában értékekről szóló viták érvrendszerében igen gyakran és igen széles körben merülnek fel olyan tévhitek, amelyek a pénzügyi szektor működésének meg nem értéséből fakadnak. Matolcsy nemcsak osztozik ilyen tévhitekben, de maga is gyárt és terjeszt, mi több, az érdeklődő laikus számára tudományos mázzal ruház fel ideologikus

tételeket.

MATOLCSY ÉS A PÉNZÜGYEK

Matolcsy aggodalommal és ellenérzéssel szemléli kiépülő piacgazdaságunknak azt a vonását, amelyet az általa közelebről soha nem definiált pénzügyi szektor és képviselői súlyának, gazdasági és társadalmi hatalmának, befolyásának radikális növekedésével jellemezhetünk. Ezzel egyáltalán nincs egyedül. Még az érett, fejlett bankszektort, pénzpiacokkal évszázadok óta rendelkező országokban is sokakat megrettent a pénzügyi szféra nehezen definiálható, de az utóbbi évtizedekben mindenki által érzett előretörése. Nem meglepő, hogy nálunk, ahol a rendszerváltás előtt gyakorlatilag nem volt pénzügyi szektor, és most, hogy még egy a felzárkózással is fokozott, robbanásszerű előretörés tapasztalható, szakmán belül is és kívül is viharok, sőt társadalmi feszültségek kísérik. Ne feledjük, évtizedünkben a pénzügyi ágazat felfutása egy olyan időszakban ment végbe, amikor gyakorlatilag minden más tradicionális gazdasági tevékenység súlyos válsággal és visszaeséssel küszködött.

Nem feladatomban, hogy az e változások áldásosságával vagy kártékonyosságával kapcsolatos vitában a szerző állásfoglalását értékeljem. Az viszont igen, hogy felhívjam a figyelmet: Matolcsy a pénzügyi szektorral, monetaristákkal és más démonokkal való keresztes háborújában olyan érvekre támaszkodik, amelyek arról tanúskodnak: nem tudja, hogyan működik a pénzügyi közvetítés, mi történik a gazdaság e szektorában, valójában még arra sem képes, hogy a pénzügyi vagyontárgyakat és a reáljóságokat elhatárolja egymástól.

PÉNZGAZDASÁG ÉS REÁLGAZDASÁG, PÉNZÜGYI SZFÉRA ÉS REÁLSZFÉRA SZEMBEÁLLÍTÁSA

A pénzügyi szféra előretörése Matolcsy szerint mindenekelőtt abban a strukturális átalakulási folyamatban érhető tetten, ami az elmúlt évtizedben radikális jövedelem- és még inkább vagyonátrendeződést eredményezett egyebek mellett a reál-

gazdaság rovására és a pénzgazdaság javára. (A kötet gondolatmenete szerint ezen eredeti tőkeátcsoportosítás további jellegzetes irányai az állami tulajdontól a magánvagyon, a belfölditől a külföldi és az idősebbektől a fiatalok felé való vagyon- és pozícióátrendezés, az utóbbiakkal azonban itt nem foglalkozom.) Ebben az általa eredeti tőkeátcsoportosításnak nevezett folyamatban valakik (feltehetően a folyamat nyertesei) átszivattyúzták (szerző kifejezése) a vagyont a reálszférából a pénzügyi szférába, amely akcióhoz a belföldi államadósság mesterségesen feltornázott kamatait (lásd később) számviteli, adórendszerbeli praktikákat és mindenekfelett az infláció eszközt használták fel.

Nem az zajlott tehát szerinte, ami valójában, hogy a termelői reálvagyon bizonyos elemei a radikális piaci átalakulások miatt értéküket veszítették, míg mások, a piaci perspektívákkal rendelkezők relatíve értékesebbé váltak, vagy hogy a tradicionális ingatlanvagyon leértékelődött a tulajdonosi korlátozások feloldása és a változatos piaci befektetési formák kialakulása miatt, s mindez jelentős inflációs hullámon belül, az átlagtól eltérő egyéni árváltozások relatív árváltozást generáló folyamatán keresztül történik. Ugyan dehogy. Matolcsy világában az egyik tőkeelem felértékelődése és a másik értékvesztése, s ezen keresztül az egyik tulajdonosi csoport gazdagodása és a másik (akár az állam) vagyonvesztése ugyanannak a jelenségnek a két oldala. Ráadásul tudatos vagyonátcsoportosítás történt. Az infláció eszköz ebben. Funkciója van, mégpedig az, hogy „...folyékonytette a korábban felhalmozott lakossági és vállalati vagyonokat” (70. old.). „A magas infláció ugyanis elrejti a tőkék átszivattyúzását, miközben a rendszer úgy működik, mintha semmi különös nem történe. A tartósan magas infláció a 90-es években zajló eredeti tőkeátcsoportosítás nélkülözhetetlen feltétele.” (68–69. old.) A folyamat hátterében valójában a követett gazdaságpolitika (természetesen a könyv megjelenéséig, tehát 1998 elejéig folytatott gazdaságpolitikáról lehet csak szó) áll, amelyet viszont jól azonosítható ideologikus erők mozgatnak. „... az elhúzódo sokkterápia

magasan tartja az inflációt, ami pedig lehetővé teszi a vagyonok és jövedelmek tartós átcsoportosítását...” (68. old.) „Az infláció pedig jelentős részben éppen abból a monetáris és neoliberális gazdaságpolitikából következik, amely a reálgazdaságba, infrastruktúrába és szellemi tőkébe való beruházás helyett a pénzgazdaságba csoportosítja át a vagyonokat és a befektetési forrásokat.” (40. old.)

A vagyonátcsoportosítás csatornáiban azonban nem korlátozódnak az infláció miatt rejtve maradó relatív árváltozásokra. A folyó tevékenységek jövedelmezőségében rejlő különbségek két további szivattyút működtetnek. „Az évtized nagyobbik részében a reálgazdasági befektetések átlagos reál-megtérülési rátája (amit tehát az infláción felül átlagosan kaptam, ha nem pénzügyi befektetést végeztem) lényegesen kisebb volt a pénzgazdaság átlagos megtérülési rátájánál (amit tehát akkor kaptam, ha államkötvényt és kincstárjegyet vásároltam). Ezért a reálgazdaság szűkült és a pénzgazdaság bővült.” (38. old. De szinte szó szerint ugyanezt idézhettem volna a 76. vagy a 166. oldalakról.) Mégpedig két nyilvánvaló okból is. Egyfelől a folyó új megtakarítások a nagyobb hozamot választva a pénzszférába áramlanak, hiszen a reálszféra nem tud versenyképes hozamot kínálni. Másrészt még a reálszférában eddig ottragadt tőkék is átáramlanak, mert az alacsonyabb jövedelmezőség miatt nem tudják fedezni költségeiket, mindenekelőtt az állóeszközök visszapótlását szolgáló amortizációra nem marad forrásuk. Figyeljünk csak! „...egyre többen lesznek olyanok, akiknek a felhalmozott vagyonukból kell bért valamint más költségeket fizetni. A reálgazdaságban elvesztett vagyon túlnyomórészt a pénzgazdaságban jelent meg, részben azonban a reálgazdaság kiemelkedően sikeres szereplőjéhez került át.” (38. old.) „Vállalatunk szíve szerint elszámolná a tényleges pótlási szükségletet költségei között, de erre árbevétele nem nyújt fedezetet, mert veszteségbe menne át. Az eszközök kopása ugyan nála jelentkezett, de pótlásuk forrása másnál van. Vállalatunk eszközei átadták értékük egy darabját annak a terméknek vagy szolgáltatásnak,

amelynek létrehozásában részt vettek, de az átadott vagyonarab pótlásához szükséges pénz másnál jelenik meg többlet árbevételként.” (74. old.)

Marx Károly, szegény, forog a sírjában, pedig a terminológia az övé, mintegy demonstrálva Matolcsy utolsó, a közgazdaságtan tanulmányozásával töltött iskolai éveit. Túl azon, hogy azóta a Közgazdaságtudományi Egyetem is jócskán változtatott a kurzuson, Marx is okkal tiltakozna. Ő az állóeszközök értékének a termék értékébe való átáramlását a munkaérték és a piaci árak hosszú távú kapcsolatának magyarázatára használta, olyat soha nem állított, hogy ha egy vállalat akármilyen veszteséges, azaz árbevételei nem fedezik kiadásait, és emiatt feléli tőkéjét, mellette viszont egy másik nyereséges, azaz felhalmozni, tőkéjét növelni is képes, akkor ez azt jelenti, hogy a veszteséges vállalat tőkéje átáramlott (rosszabb esetben átszivattyúzták) a nyereséges vállalatba.

Végül is a reálgazdaság mindezen tönkretételéért, a tőkék átszivattyúzásáért az infláció, a magas kamatok és valahol mélyen a neoliberálisok és monetaristák hibáztathatók az alábbi, már szinte költői szóképek tanúsága szerint: „A belföldi államadósság után fizetett kamat szintje és tömege láthatatlan kormánylapátként irányította a korábbi évtizedekben Magyarországon felhalmozott vagyonok, pozíciók és presztízsek átcsoportosítását. Ha a kamat magasabb, mint a reálgazdaságban elérhető nyereség, akkor nagy összegű és gyors lesz a tőkeátcsoportosítás a reálgazdaságból a pénzgazdaságba...” (39. old.) „A neoliberalizmus, monetarizmus vergődésre kényszeríti az országot, mert megköti lehetőségeit, elnyomja a reálszférát.” (37. old.)

Hagyjuk azonban most az ideologikus tartalmakat és az értékítéleteket. A technikára koncentráljunk. A fenti idézetekkel demonstrálhatóan Matolcsy nem egyszerűen azt mondja, hogy a pénzügyi szféra térnyerése képviselőinek megnövekedett hatalmában, befolyásában, magasabb jövedelmében, illetve az általuk közvetlenül vagy a pénzügyi intézményeken keresztül közvetve birtokolt vagy irányított reálvagyon megnövekedés-

ében testesül meg. Ennek a kijelentésnek van értelme, és ezt valószínűleg senki sem vitatja, legfeljebb a mértékeket vagy a folyamat normatív megítélését, hogy ti. ezt a folyamatot a piacgazdaság normális, esetleg elkerülhetetlen velejárójaként szemléljük-e, vagy pedig mint egy rossz iránnyt, félrecsúszást, netán a gonosz összeesküvését, amit korrigálni vagy korlátozni kellene.

Matolcsy azt mondja, hogy a pénzügyi szektor a reálszektor rovására fejlődik, e két szféra a reálforrások elosztása szempontjából egymásnak versenytársa, a pénzügyi szektor reálforrásokat szív el a reálgazdaságból, s e folyamat során a reáljóságból pénzügyi jóság, a reálmegtakarításból pénzügyi beruházás lesz. Az alábbi fejtegetésekben nem azt vizsgáljuk, jó-e ez vagy rossz, hanem azt, lehetséges-e egyáltalán?

Aki erre a kérdésre igennel válaszol, az alapvetően félreérti a pénzügyi szféra működését és a pénzügyi vagyon természetét. A reálgazdaságból a pénzgazdaságba nem lehet reálvagyonat átszivattyúzni, mert a pénzügyi szektor közvetítője, és nem célpontja, felhasználója a reáltőkének. Reálvagyonat átcsoportosítani csak a reálszféra egyik felhasználójától a másik felhasználójához lehet, a reálmegtakarításokért, a befektethető alapokért sem a reálszféra és a pénzügyi szféra verseng, hanem a reálszféra különböző területei versengenek egymással, természetesen a pénzügyi intézmények és piacok közvetítésével, hiszen utóbbiak társadalmi munkamegosztásban elfoglalt szerepe pontosan az, hogy a múltbéli és a folyó megtakarításokat a felhasználókhöz közvetítse, átcsoportosítsa. A pénzügyi eszközök, pénzügyi vagyonelemek (köztük maga a pénz is) e közvetítés termékei, s az a szerepük, hogy e bonyolult közvetítés, vagyonátcsoportosítás, az egyes vagyonelemekkel való kereskedelem minél simábban, hatékonyabban valósulhasson meg.

A pénzügyi közvetítés működhethet rosszul, drágán, lehet azt mondani, hogy a források átcsoportosítása folyamán a pénzügyi szféra indokolatlanul magas sápot, közvetítői díjat szed, és ezzel kizsákmányolja a közve-

títői láncolat két végén elhelyezkedő szereplőket, s így a közvetítésben részt vevők mesés vagyonokra tesznek szert. Ilyesmi előfordulhat, és elő is fordult már a világtörténelemben, a még mindig csak fejlődőben lévő magyar pénzügyi rendszer kritikusai is sokat írtak a honi helyzet efféle problémáiról. Mindez azonban a rendszer működésének zavarát, nem pedig a pénzügyi rendszer működésének immanens tulajdonsága. S még ilyen visszás működés esetében sem az történik, hogy a pénzügyi szektor reálvagyonot emel át saját vagyonába, ez ugyanis logikai képtelenség.

A pénzügyi vagyonelemek és a reálvagyonelemek természetüknél fogva alapvetően különböznek egymástól, mert a pénzügyi vagyon kölcsönös adósságok halmaza. Az egyén szintjén a reálvagyonelemek (ház, telek vagy résztulajdon egy vállalatban) és a pénzügyi vagyonelemek összeadhatók, együtt alkotják az egyén vagyonát. A társadalom egészének szintjén azonban e vagyon nem összegezhető, mert a pénzügyi vagyon más gazdasági szereplők adóssága, az aggregálás során az egymással szembeni kölcsönös követelések kiesnek, a társadalom egészének vagyona tisztán reálvagyon. Míg tehát az egyéni gazdasági szereplő átstrukturálhatja vagyonát úgy, hogy eladja a házat és kötvényeket vesz az árán, a társadalom egésze nem tud reálvagyonat pénzügyi vagyonra cserélni. A ház megmaradt, csak most valaki más birtokolja, a kötvény meg eddig is valaki adóssága volt, most is valaki adóssága, pusztán az történt, hogy az adós most valaki másnak tartozik. Hasonló a helyzet az új megtakarításokkal is. Amikor valaki folyó megtakarításaiból pénzügyi vagyontárgyat vesz, nem a pénzügyi szférába való befektetést preferálta a reálszférába való befektetéssel szemben, hanem a pénzügyi szféra közvetítésével engedte át forrásait valamely reálfelhasználónak ahelyett, hogy közvetlenül tette volna ugyanezt.

No de akkor mi magyarázza azt a Matolcsy és mások által is gyakran kárhoztatott, és a mindennapi tapasztalat által sokszorosan megerősített tényt, hogy tudniillik a pénzügyi szférára kínálta hozamok rendre meghaladják a termelésbe közvetlenül történő

befektetések hozamát? Az, hogy a megtakarításokért versengő felhasználók (akik, mint láttuk, valamilyen nyien a reálgazdasághoz tartoznak) korántsem mind tőkefelhalmozásra, még kevésbé termelő beruházásra óhajtják felhasználni a megtakarítók által felkínált forrásokat. Ha valaki megtakarít, azt kölcsönadja valaki másnak, s utóbbi e forrásokat fogyasztásra használja fel, akkor csak az egyén szintjén történt befektetés, és ez az akció nem jár a társadalom összvagyonának növekedésével, társadalmi szinten nincs megtakarítás. Ha azok a kölcsönkérők, akik a forrásokat nem termelő beruházásokra fordítják, a megtakarítások jelentős részére tartanak igényt, ezzel valóban fel tudják úgy hajtani a kamatokat, hogy ezzel a termelő beruházások hozamai nem versenyezhetnek.

A többes szám használata itt valójában indokolatlan, a makroökonomiai szint aggregált szereplői közül a háztartások nettó megtakarítók, tehát összességében források nyújtói és nem igénybevevői, az üzleti szféra pedig zömében termelő beruházásra használja felvett hiteleit. A nagy szereplők közül az állam az egyetlen, amely – a pénzügyi szféra közvetítésével – a költségvetési hiány finanszírozásának folyamatában a többi szereplő megtakarításait veszi igénybe, igencsak potens versenytársaként a termelő beruházásokra kölcsönkérő vállalkozóknak. Amikor a polgár államkötvényt vett, akkor nem a pénzgazdaságot preferálta a reálgazdasággal szemben, hanem államát (pontosabban az adófizetők pénzéből kínált nagyobb hozamot) részesítette előnyben a gazdasággal szemben. S ez bizony nagy különbség. Amit Matolcsy a pénzgazdaság és a reálgazdaság harcának lát, azt a közgazdaságtan a költségvetési deficit magánberuházásokat kiszorító hatásának problémája címszó alatt tárgyalja.

A KÖLTSÉGVETÉSI DEFICIT, ILLETVE AZ ÁLLAMADÓSSÁG KAMATAINAK PÉNZKIBOCSÁTÁSSAL VALÓ FINANSZÍROZÁSA

Ha a fentiekben sikerült a nem közgazdász képzettségű olvasó számára is megvilágítanom a pénzügyi vagyon

és a reálvagyon különbségének lényegét (s őszintén remélem, hogy ez a helyzet), akkor Matolcsy egyik leggyakrabban hangoztatott gazdaságpolitikai javaslatának, a költségvetési hiány pénzfinszírozásának értelmetlenségét már könnyű lesz belátnia. E javaslat forrása ugyanis szintén a pénzügyi rendszer működésének megértése. De halljuk a javaslatot a szerző szájából: „A jegybankra vonatkozó új törvényben az állam lemondott arról a lehetőségről, hogy olcsón finanszírozza a piaci átmenet, globalizáció, modernizáció és a nyugati mikrointegráció költségeit. Egyetlen tollvonással tette ezt, amikor az éves költségvetési deficit fedezésére csak az éves költségvetési bevételek 3%-ának mértékéig adott módot pénznyomással...” (34–35. old.) „Értelmetlen a pénzpiacokról fedezni a költségvetés deficitjét akkor, amikor azokon a kamatszint tartósan két számjegyű, mert ez hatalmasra duzzasztja a belső államadósságot, annak ellenére, hogy a költségvetés kiadásait állandóan kurtítják. [...] Szakítva ezzel, fedezzük a belső államadósság kamatait mintegy 700 milliárd forintos összegben pénzkibocsátással, és tegyük ezt mindaddig, amíg az infláció egy számjegyű nem lesz! Ez is inflációs hatású ugyan, de nem inkább, mint a mai megoldás, amely viszont a pénzpiacra tartja magasán a kamatszintet, és ezzel elszívja a megtakarításokat a beruházások elől, nem jöhet létre az a tőkekinálat, amely végre levinné az inflációt. Ha ezt megteesszük, akkor lesz elegendő forrásunk a gazdaság élénkítésére...” (184–185. old)

A központi költségvetés kiadásait a bevételek együttesen finanszírozzák, annak nincs jelentősége, valójában el sem különíthető, hogy milyen kiadást milyen bevétel finanszíroz. A kamatkidadások külön figyelemmel kísérésének azok igen nagy összege (a fent említett 700 milliárd az adott év, 1997 összkidadásainak több mint egynegyedét tette ki) miatt van létjogosultsága, de az természetesen immateriális, hogy a kamatkidást finanszírozzuk pénznyomással vagy inkább a kiadások más tételét, csak az összeg a fontos, vagyis hogy a deficit egészéből mennyi finanszírozzatik kölcsönkéréssel, azaz államkötvény kibocsátásával a

pénzpiacról, és mekkora rész pénzkibocsátással.

Kerüljük ki azt, a hazai közgazdasági szakirodalomban az utóbbi években igen bőségesen tárgyalt és meglehetősen bonyolult kérdést is, hogy e hatalmas kamatköltségben mekkora az infláció torzító, felfúvó hatása, és mekkora a tényleges teher, amely a költségvetésre (az adófizetőre) nehezedik, vagyis mekkora a költségvetés reáldeficitje. Arról, hogy mikor célszerű a költségvetési hiány pénzfinszírozása, egyébként is megoszlanak a szakmai vélemények, nem azért, mintha ennek gazdasági hatásait vagy következményeit itélnék meg eltérően (ebben szinte közmegegyezés van), a különbségek a következményekhez kapcsolt értékítéletekben vannak. Hűen eddigi elemzésünk vonalvezetéséhez, Matolcsy javaslatát ne ezen értékítéletek, hanem az objektív lehetőségek és korlátok tükrében vizsgáljuk. Azt kérdezzük tehát: milyen feltételekkel, milyen körülmények között és milyen következményekkel lehet a költségvetési deficitet pénzteremtéssel finanszírozni? Pontosabban: lehet-e ezáltal olyan erőforrásokhoz jutni, amelyeket fel lehet használni gazdaságélénkítésre vagy a költségvetés egyéb, oktatási, egészségügyi vagy bármilyen feladatainak ellátására? Tényleg nyerünk-e mi mindnyájan, ha az állam nem a pénzpiacról, hanem bankópréssel finanszírozza magát?

A megelőző fejezetben tisztáztuk, hogy a költségvetési hiány finanszírozásakor az állami költségvetés a gazdaság többi részében keletkezett megtakarításokat használja fel. A megtakarítók nem adják át forrásaikat ingyen, az állam is versenyez a forrásokért, az államkötvények kamata pontosan azt a célt szolgálja, hogy az embereket rábírja arra, hogy hajlandók legyenek az államkötvények megvásárlásával vagyonuk egy részét kölcsönadni a költségvetésnek. E folyamat szempontjából semmi jelentősége nincs, hogy az államkötvények zömét nem a lakosság, hanem bankok vagy pénzügyi intézmények tartják. Láttuk már, hogy utóbbiak csak közvetítők, nem forrásai és nem végső felhasználói a megtakarításoknak. A költségvetés finanszírozása szempontjából tökéletesen mindegy, hogy

a lakosság tart államkötvényt, vagy a lakosság bankbetétben tartja vagyonát, s a bank az így gyűjtött forrásokért vesz államkötvényt.

A modern pénz az állam nem kamatozó adóssága, ennyiben a deficit finanszírozásának valóban alternatív eszköze. De a pénzkibocsátással való finanszírozást nem is kell a mindenkori deficithez kötni, az állam kamatozó és nem kamatozó adóssága között elvileg teljes az átjárhatóság, az állam mindig megteheti (megtehetné), hogy a kamatozó kötvényeket pénzért visszavásárolja, vagyis nem kamatozó adóssággá változtatja, s ezen keresztül akár a kamatköltségek csökkentése is elérhető. Ezt a módszert egyébként valamennyi saját pénzt használó állam alkalmazza is, ennek eredménye a gazdaságban (forgalomban) lévő pénz mennyiségének növekedése. A pénzvagyon a gazdaság szereplői vagyonának része, döntésüktől függ, mennyi pénzt, pontosabban összvagyonuk mekkora hányadát hajlandók pénzben tartani. Ezért az állam csak oly mértékig tudja növelni nem kamatozó formában (pénzben) lévő adósságát a kamatterhes adósság rovására, amilyen mértékig az emberek, a vagyontartók hajlandók pénzt tartani. Szemben a kötvénnyel, amelyet az emberek vonzó kamata miatt hajlandók tartani, pénzt csak bizonyos mértékig, ahogy a szakzsargon mondja: a forgalom szükségleteinek mértékéig, mely utóbbi számos tényező, egyebek mellett a gazdaság növekedésének, az ezzel járó forgalombővülésnek a függvénye. Minden ennél nagyobb mértékű pénzmennyiség-növekedés inflációt okoz, pontosabban ez az infláció végső oka, egyszerűen azért, mert az emberek úgy igyekeznek megszabadulni feles pénzkészletüktől, hogy megpróbálják elkölteni azt, felhajtván ezzel a többi vagyontárgy és a jószágok árát, s ezt a folyamatot nevezzük inflációnak. Az állam tehát tetszőleges mértékben képes pénzt teremteni, de arra nem képes, hogy rákényszerítse az embereket az így kibocsátott tetszőleges pénzmennyiség tartására. Ez a korlátja a deficit pénzzel való finanszírozhatóságának

Magyarországon az elmúlt évek inflációs folyamatai együtt jártak

azzal, hogy a pénzmennyiség a gazdaság növekedési ütemét meghaladóan növekedett. Az állam, pontosabban a Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott úgynevezett jegybankpénz (M0, a készpénz és a kereskedelmi bankok jegybanknál elhelyezett tartalékainak összege), vagyis a legszűkebben értelmezett pénzaggregátum összege 1996-ban 857,3 milliárd, 1997-ben 989,6 milliárd forint volt (MNB- adatok). A Matolcsy által óhajtott pénzfianzírozás tehát abban az évben, amikor ő ezt szorgalmazta, pontosan 132,3 milliárd forintra rúgott, ami a jegybankpénz állományának körülbelül 15%-os emelkedésével járt. Ugyanebben az évben az infláció 18,3%-os volt.

És most tessék visszaidézni szerzőnk javaslatát a költségvetés kamatkiadásának, vagyis 700 milliárd forintos összegnek a pénzkibocsátás eszközével való „megspórolásáról”. E javaslat azt kívánta volna, hogy a jegybank a gazdaságban forgó pénz mennyiségét ne 132 milliárddal, hanem 832 milliárddal (132+700) növelje, vagyis emelje a kétszeresére egyetlen év leforgása alatt, a ténylegesen megvalósult 15% helyett. S ezt évről évre ismételve meg mindaddig, amíg az infláció egy számjegyű nem lesz! Erre aztán várhatnánk! A tévedés ismét a reáljóságok, reálerőforrások és a pénz, pénzügyi jóságok összekeverésében, különbségük meg nem értésében gyökerezik. Az állam nem képes reálerőforrásokat teremteni: amikor pénzt teremt, a semmiből pénzügyi jóságot teremt, ami mint a pénzügyi vagyontárgyak mindegyike, csak az egyén szintjén jelent vagyont, a gazdaság egészének szintjén a kölcsönös adósságok kioltják egymást. Ahogy a pénzügyi szektor nem tud reálvagyonot pénzügyi vagyonná alakítva reálvagyon felhabzsolni, úgy az állam sem tud pénzteremtéssel (egy pénzügyi vagyonelem teremtésével) reálvagyonot, reálerőforrásokat teremteni. Ha tudna, az bizony jó volna, mert akkor nem kellene fáradságos munkával, a reáljövedelemből való megtakarítással növelnünk vagytonunkat, rábízhatnánk az államra, hogy teremtessen a semmiből. Matolcsy megoldási javaslata éppoly illúzió, mint ez az álom.

AZ ADÓSSÁG MINT A GLOBÁLIS POLITIKAI JÁTSZMA ESZKÖZE

A közgazdaság-tudomány szűkebb szféráin túl a többi társadalomtudomány művelői is minimum „sajátosnak” fogják találni a társadalomnak, a társadalmi-gazdasági jelenségeknek e kötetben található felfogását, miszerint igen nagy létszámú, gyakran egészen heterogén társadalmi csoportok személyekre jellemző tulajdonságokkal rendelkeznek, s a társadalmi-gazdasági események és folyamatok e személyes tulajdonságokkal bíró alanyok akaratlagos cselekvéseinek, egymással való érdekharcának eredményei. Az olvasó már a korábbi témák taglalásakor is felfigyelhetett erre, az alábbiakban e világszemléletre koncentrálunk.

Eszerint például az 1973-as olajárrobbanás egyszerűen az amerikai hatalmi játszma eszköze volt Európával és főleg Japánnal szemben, hiszen: „...az amerikai gazdaság megújulásához éppen arra volt szükség, hogy modern és innovatív ágazatok tért nyerjenek a régi és lemaradó ágazatokkal szemben. Ezt a belső tőkeát-csoportosítást az USA úgy oldotta meg [sic!], hogy az olajárrobbanás következtében megemelte [még egyszer sic!] a nyersanyag és energiafelhasználás árát.” (16–17. old.) Na ja. S az a tízmillió amerikai munkás, aki az ezt követő válságban veszítette el állását, továbbá háziasszonyok tízmilliói, akik a polgárháború óta nem tapasztalt inflációt szenvedtek végig, feltehetően boldogan adták szavazatukat e stratégia megvalósításához. Vagy tán ők nem tartoztak az USA-hoz, amely „megemelte” az olajárakat?

Nagyfröccs mellett szoktuk így kezelni a dolgokat. Kocsmai vitában a konspirációs teóriák eszköztárának azon kedvenc eleme is megengedett, amely azt, hogy valamely esemény valakire nézve kedvező hatású, összemossa azzal, hogy ő idézte elő. Huszonöt év távlatából visszatekintve belátható, hogy hosszú távon a drágább energia valóban javította az amerikai gazdaság világgazdasági pozícióit, Matolcsy számára evidens hát, hogy „az amerikaiak emelték fel az olajárakat”. S így jár el szinte min-

dig, amikor a „mögöttes érdekek” fel-tárással titkos praktikák rejtelseibe avatja be az olvasót. Ráadásul e konkrét esetben még saját világán belül is súlyos ellentmondásba keveredik, amikor leszögezi: „Az olajárrobbanás harmadik célja [megint sic!] a szovjet birodalom fellazítása és fellazítása volt.” (17. old). A Szovjetunió, a világ akkor legnagyobb olajtermelője és a nyersolaj egyik legnagyobb exportálója hihetetlenül nagyot kaszált az olajárrobbanáson, Matolcsyt követve neki sokkal inkább érdekében állott volna előidézni azt, mint az USA-nak. Ne tévesszük össze az akkortájt különösen sokat hangoztatott magyar energia- és nyersanyagszegénységet a birodaloméval, amely nem akkor rendült meg, amikor az olajárak emelkedtek, hanem éppen akkor, amikor azok estek.

Az olajárrobbanás maga nem fő témája Matolcsy értekezéseinek. Azért idéztem itt fel, mert kiválóan illusztrálja azt a világlépet, amelyben a gazdasági és társadalmi erők megszemélyesülnek, és gondolkodva cselekszenek. E kép nyomja rá ugyanis bélyegét az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb makroökonomiai problémájáról, Magyarország külső eladósodásáról alkotott véleményére, ami viszont a kötet számos írásának vissza-visszatérő alaptémája.

Matolcsy szerint Magyarország nem eladósodott, Magyarországot eladósították. A külső hitelek nem mérhetőek semmiféle gazdasági racionalitás szerint, mert egy világpolitikai stratégiai játszmának voltak az eszközei, egy olyan játszmának, amelyben a hitel felvevője (a pénz elköltője) teljesen passzív szerepet játszott, a pénz adója pedig nem gazdasági, hanem politikai hozamot várt tőle. A gyengébbek kedvéért még szavakba is önti az egyszeri külföldi globálstratégia okoskodását, amely valahogy a következőképpen hangozhatott: „Ha a szovjet szatelliták hiteleket vesznek fel tőlünk, és azt rosszul fektetik be, akkor bizony nem tudják majd visszafizetni. Ugyancsak bajban lesznek, és akkor minden megtörténhet.” (15. old.). „Az eladósítás tervéhez a forrást az olajdollár-milliárdok adták, amelyeket az akkori világgazdaságban hatékonyan nem lehetett befektetni,

így gazdaságilag feleslegesek, politikailag elkölthetőek [? P. P.] voltak.” (43. old)

Halasszuk egyelőre későbbre annak a meglehetősen kényes kérdésnek a megvitatását, ki a tulajdonosa egy „politikailag elkölthető” dollárnak. A fentihez hasonló stílusú titkos és kevésbé titkos stratégiai elemzések biztosan készültek politikusi és politikai tanácsadói körökben, ami persze semmiképp sem bizonyítéka annak, hogy a világ tényleg így működik. Legfeljebb arra utal, milyenek látják ők, s hogy gyakran ugyanolyan leegyszerűsített panelek rabjai, mint a kocsmái alaposságok. Társadalomtudományi alaposságot egyikén sem célszerű számon kérni. A Matolcsy által interpretált stratégia szöges ellentette egyébként éppúgy divatban volt az idő tájt, és éppoly hatásos volt. A reaganiták kifejezetten arra hivatkozva elleneztek a pénzügyi kapcsolatok szorosabbá válását Kelet és Nyugat között, hogy ezzel a Kelet forrásokhoz jut, és ez a rendszer továbbélését biztosítja, míg azok híján hamarabb összeomlik. Stratégia tehát volt ilyen is, olyan is.

Mi a szerepe mégis a külföldi hitelek ilyen, teljesen átpolitizált interpretálásának? Nos az, hogy ha ez politikai játszma volt, ami ráadásul sikerült, hiszen a szovjet birodalom megbukott, akkor a Nyugat részéről teljesen indokolatlan a hitelek visszafizetésének igénye, az lett volna a méltányos, sőt kézenfekvő, ha ezeket elengedik. Az a tény, hogy a Nyugat, Matolcsy szerint, a külső adósságot továbbra is fegyverként, a külső zsarolás, a további neoliberais és monetarista reformok irányába kényszerítő eszközként használja, minden tekintetben elítélendő, s azt is bizonyítja, hogy a Nyugattól sok jót várni nem lehet. „A politikai elit pedig [...] se akkor, se ma nem gondolta, hogy ezeket a hiteleket vissza kell fizetni. Hiszen ezek politikai hitelek voltak, nem teremtették meg a gazdaságban a visszafizetés forrásait, politikailag ellenben bőségesen megtérültek, a Birodalom felbomlott. Nem az a bűnös, aki megkötötte a sikeres üzletet, hanem az, aki ezek után is nyomás gyakorlására használja az eladósodást, amely már elérte célját.” (46. old.)

Az, hogy az adós és hitelező viszonyának mi az etikai tartalma (bűnös?) az persze nem képezheti közgazdasági elemzés tárgyát. Hogy az elit tényleg így gondolkodik-e vagy sem, azt nem tudom, pontosabban abban vagyok bizonytalan, hogy az elit mint olyan tud-e egyáltalán kollektíve gondolkodni. Ha viszont Matolcsy maga ilyen kérdéseket ebben a formában egyáltalán felvethetőnek tart, akkor a nyugati demokráciák, társadalmak működését éppúgy félreérti, mint ahogy az olajárrobanásra vonatkozó, korábban érintett megjegyzéseiből ítélve a gazdaságét. Míg ugyanis a szocializmus idején a keleti blokk országaiban az ország és polgárainak vagyonával a politika valóban meglehetősen szabadon rendelkezett, ez a szabad világban korántsem volt szokásos. Ha teheték, a politikusok ott is kétségkívül habozás nélkül áldozták fel az adófizetők pénzét politikai globáljátzmáik szolgálatában, de az adófizetők mint választók igenis gyakoroltak némi kontrollt mind a mértékeket, mind a felhasználás módját illetően. S ami még fontosabb, a polgárok maguk rendelkeztek magánvagyonukkal, a magándollárok „politikai elkölthetősége” pedig egyáltalán nem nyilvánvaló. Lévén hogy Magyarország külföldi adóssága túlnyomórészt magánbefektetők (bankok, biztosítótársaságok, nyugdíjpénztárak és hasonló intézményi befektetők) kezében volt, utóbbiak esetében egyszerűen naivítás, rosszabb esetben porhintés azt feltételezni, hogy globálstratégiák megvalósítása érdekében saját, illetve ügyfeleik magánvagyonát kockáztatták volna.

Globálstratégaként egy ilyen hitelezőnek nem egészen úgy kellene okoskodnia, mint Matolcsy naivkája fent tette, hanem valahogy így: „Vegyünk a nyugdíjalap portfóliójába jó sok magyar államkötvényt, vagyis adjunk hitelt, adóítsuk el Magyarországot! Ezek a hitelt nem fogják tudni visszafizetni, és akkor jól tönkremegy a kommunizmus. A nyugdíjasainknak meg majd azt mondjuk, igaz, hogy elvesztettük a nyugdíjokat, de a győzelem a miénk, a kapitalizmus győzött, örüljete velünk, hiszen ti is ezt akartátok.” Nevetséges, nem?

MI MENNYI? (MATOLCSY MÓDSZERE)

Az olvasó már az eddigi citátumok alapján is felismerhette szerzőnk „tudományos” módszerének legjellemzőbb vonását, azt, hogy minden tételes bizonyítás, hivatkozás vagy érvelés nélkül, egyszerűen közismertként, közhelyszerű nyilvánvalóságként állít olyan dolgokat, amik vagy tényekre hivatkozva azonnal cáfolhatók, önellentmondást tartalmaznak, vagy egyszerűen ízléseket és preferenciákat fejeznek ki, nem pedig ellenőrizhető ténybeli vagy logikai igazságokat. Hasonló elánnal, de legtöbbször minden érvelés vagy bizonyítási kísérlet nélkül foglal állást erősen vitatott gazdaságpolitikai vagy társadalmi kérdésekben, megbíráll ellenfeleket, akik az ő interpretálásában mindenfelét állítanak, ám a vitatott nézetekre vonatkozó hivatkozás, idézet a cikkeken egyetlenegyszer sem fordul elő. Következzen itt egy csokor szerzőnk azon ex cathedra kijelentéseiből, amelyek a recenzens figyelmét különösen megragadták:

„A monetáris filozófia a későbbi és közvetett hatásokat nem veszi figyelembe, mert automatikusnak és alapjában véve korlátlanak képzeleli a gazdasági és társadalmi szereplők alkalmazkodási képességét. Ez a pozitívizmus hatása, amely azonnali és közvetlen megtakarításokkal mér mindent, mert a későbbi és közvetett hatásokat eleve pozitívnak tartja (a veszteségek és nyereségek mérlegében), tehát kizárólag pénzben mér és irányít.” (108. old.) Hogy melyik monetarista melyik művéből olvashatók ki ilyenek, az nem derül ki. Ha az olvasó eddigi olvasmányélményeivel nem találna összeegyeztethetőnek a pozitívizmus itt kifejtett olyan felfogását, miszerint pozitívista az, aki pozitívan látja a dolgokat, akkor ne aggódjon, nincs egyedül.

„A 20. század sikertörténetei között nem találunk egyet sem, ahol a szegény társadalom ne úgy gazdagodott volna meg, hogy az egyéni veszteségeket az állami hozzájárulás társadalmi nyereséggé alakította át. Az infrastruktúra, oktatás, kutatás és fejlesztés, egészségügy és a nyugdíjrendszer, a válságban lévő ipari körzetek és a veszteséges nagyvállalatok

kezelésében résztvevő államot találjuk valamennyi siker középpontjában.” (109. old.) Csak így. Semmi példa, semmi miért, semmi utalás az utolérésben betöltött állami szerep milliányi kötetet átfogó irodalmára, annak sikereire vagy kudarcaira. Speciálisan az állami vállalatok dolgában az irodalom számszerűen jóval több kudarcot, mint sikert dolgoz fel, itt talán külön érdemes lett volna elmélázní. De Matolcsytól az ilyesmi távol áll. Ő tudja, s ez elég.

„Minél erősebben támogatja egy fejlett társadalom az ország mezőgazdaságát, annál jobb az ország gazdasági mutatói.” (115. old.) Ehhez még kommentár sem kell.

Különösen izgalmasak azok az utalások, amelyekben mértékek, számszerűségek fordulnak elő, mégpedig azért, mert Matolcsy a hivatalos statisztikákat gyakran lesöpri mint megbízhatatlanokat, és olyan adatokkal helyettesíti őket, amelyek teljességgel alátámasztják mondanivalóját, ám azok forrásáról, számítási, becslési módjáról nem értesülünk, csak arról, hogy ezeket mindenki tudja. Így pl. számos helyen találunk ilyesmiket, hogy: „...mindenki tudta azt is, hogy a mért gazdasági teljesítmény (hivatalos GDP) és a valós gazdasági teljesítmény még köszönő viszonyban sincsenek. 1997 végén például a hivatalosan kimutatott 40 milliárd dollárral szemben a magyar gazdasági teljesítmény (GDP) 80 milliárd körül alakul. A valódi gazdasági teljesítményhez képest az eladósodás lényegesen kisebb volt, és ezt minden valamirevaló szakértő tudta és tudja.” (27. old.) Röstelllem bevallani, de a fenti kritérium alapján és a GDP vásárlóerő-különbségeket és feketegazdaságot is figyelembe vevő (ezekre alapozza Matolcsy negatív ítéletét) korrekciójára vonatkozó irodalom jó részének ismeretével együtt sem minősülök „valamirevaló szakértőnek”, én ugyanis ezt nem így tudom. Csak az vigasztal, hogy a szerzővel magával kerülök egy társaságba, aki alig 20 oldallal később ugyanerre az időszakra 6000 \$/fő GDP-t becsül, ami bizony 60, és nem 80 milliárd országosan, Matolcsy sem hisz tehát saját számainak.

A GDP „igazi” értéke a „moneta-

ristákkal és neoliberálisokkal” folytatott vitájában kap kiemelt szerepet. Utóbbiak ugyanis szerinte túlzott szociális, egészségügyi és oktatási kiadásokról, a közösségi kiadásokban jelentkező túlfogyasztásról beszélnek, illetve erre hivatkozva javasolnak költségvetési megszorításokat. Mármint, így Matolcsy, ha a GDP igazából nagyobb, mint amit hivatalosan kimutatnak, akkor a jóléti kiadások aránya kisebb, a kiadáscsökkentés melletti érvelés alaptalan. Ahogy eddig, itt is kerüljük ki a kérdés tartalmi oldalát, azt tudniillik, mennyit célszerű valóban a GDP-ből (állami) oktatásra vagy egészségügyre költeni, az ilyesmi ugyanis értékítélet kérdése. Ám szerzőnk az érvelés közben itt is olyan szarvashibákat vét, amelyek az értékítéletektől függetlenek. Hallgassuk csak! „Mindenkinek tudnia kell, hogy az oktatásra többet kell költeni, mint ma, többek között azért, mert erre is érvényes, hogy a vásárlóerő alapján számított ráfordításunk messze alatta marad még az OECD-országok alsó sávjának is. Az az érvelés, amely a tanár-diák arány alapján nyilvánítja bűnösnek, azaz túlfogyasztónak a magyar oktatási rendszert, azonos azzal, amely az ágyszámmal operál és végképp azonos azzal, amely korábban is a fogyasztást róttá fel az ország bűnéként. A rejtett gazdaságban akkoriban is létrejött az a többlet GDP, ami fedezetet adott a többletfogyasztásra. Az oktatásnál ugyancsak előáll az a többlet GDP, mérhető és nem mérhető teljesítmény, amely bőségesen fedezetet nyújt az állam oktatási kiadásaira.” (48–49. old.) Arról, hogy a rejtett gazdaság, amelynek – bárhol definiáljuk is – legmarkánsabb tulajdonsága az, hogy rejtett, tehát nem adózik, hogyan produkálna forrásokat alapvetően adókból finanszírozott közkiadásokra, nos erről szerzőnk bölcse hallgat. Mint ahogy az is elkerülni látszik figyelmét, hogy ha egy tört nevezőjét és számlálóját ugyanazzal a faktorial korrigálja, akkor a tört értéke nem változik. Indokolt lehet a GDP-t a vásárlóerőparitás alapján korrigálni, ám akkor ugyanezt a számlálójával, az oktatási vagy szociális kiadásokkal éppígy meg kell tenni, a GDP mérésére, szintjére vonatkozó korrekció a kérdéses arányokat változtatlanul hagyja.

A „mennyi is az annyi” körüli bizonytalanságok illusztrálására citálhatnám még a külső és belső államadósság együttes mértékére vonatkozó állításokat. Az így definiált teljes adósság a 43. oldalon a kimutatott gazdasági teljesítmény kétharmadára, a 182. oldalon viszont 150%-ára rúg, ami azért nem csekély különbség. Mielőtt az olvasó fáradtságos ellenőrző számításokba kezd, sietve figyelmeztetem: a mérték fent tapasztalt „szórása” a kisebb baj, az igazi probléma az, hogy a külső és belső adósság közgazdasági tartalma szerint egyáltalán nem adható össze, tehát valójában sem a kétharmadnak, sem a 150%-nak nincs értelme. Miután Magyarország devizahiteleit az MNB vette fel, azután ezeket forintban továbbhitelezte a költségvetésnek, ha a külső és belső adósságot összeadjuk, ugyanazt a dolgot kétszer vesszük számba. (Azóta a költségvetés és az MNB közti elszámolások technikáját racionalizálták, így a ma publikált adatokban a devizaadósság és a forintadósság már összeadható. Matolcsy könyvének írásakor azonban ez nem így volt.) Hasonló célzatos „elnézések” terméke az a számítási eredmény is, amely a kereskedelmi mérleg hiányát a külföldi tulajdonban lévő vállalatok nyakába varrja, jól illusztrálva Matolcsy máshol is feltűnő gyanakvását a külföldi tőkével szemben, ami megint lehet jogos vagy alaptalan, ám a 150–155. oldalakon közölt elemzések és számítások e kérdéshez ismét nem adnak fogódzót. S mindeközben könnyedén kever össze folyó és finanszírozási tételeket a fizetési mérlegen, flow-t és stockot, szerez és fazont, de az Olvasó talán már unja is a szarvashibák e sorolását.

MIÉRT NÉPSZERŰ?

Végül hadd fogalmazzak meg néhány hipotézist arról, hogy egy ilyen, minden tudományos igényességet nélkülöző írásmű miért válhat oly népszerűvé, vonzóvá a közgazdaságtan berkeiben kevésbé járatos értelmiségiek körében, miért innen és nem valóban tudományos szakmunkákból, forrásokból merítik a gazdaságra vonatkozó értékítéleteiket. Hangsúlyozom, a közvélekedések, népszerű-

téveszmék kialakulásának tanulmányozása nem szakterületem, az alábbiakban tehát tévedhetek.

Túl könnyű válasz volna az, hogy Matolcsy egyszerűen közérthető, szemben a rágós és gyakran túl technikai közgazdasági elemzéssel. Ez nem igaz! Az üzenet, az értékítélet valóban könnyen felismerhető, s a lendület magával ragadó e könyv szövegeiben, de az elemzés semmiképp sem közérthető, néha egyáltalán nem érthető. Nem beszélve arról, hogy minőségi gazdaságpolitikai elemzések is íródtak hasonlóan könnyű nyelven.

Matolcsy nem közérthető, hanem közerezhető. Visszaigazol vágyakat, és megalapoz, erkölcsi meggyőződés ruhájába bújtat ellenérzéseket, zsigeri idegenkedéseket, előítéleteket. Az elmúlt tíz év valóban majd' mindenki számára megrázó, felkavaró volt. Intézmények tűntek el, stabil élethelyzetek roppantak meg, ami eddig sikeres magatartás volt, az most kudarcra van ítélve. Nehéz megérteni az új világot, még nehezebb alkalmazkodni az új helyzet diktálta szabályokhoz. Több a kiábrándult, csalódott ember, mint a magát sikeresnek érző. Azzal, hogy a társadalmi mozgásokat személyes tulajdonságokkal rendelkező erők praktikájának állítja be, Matolcsy arcot ad a rossznak. Okozót, felelőst talál azokért a gondokért és gyötrelmekért, amik az embereket az elmúlt években érték. A bajok okozói leginkább külföldiek, külföldiek általában és legfőképpen a pénzügyi világhoz, bankokhoz, pénzpiacokhoz és nemzetközi pénzügyi intézményekhez tartozó külföldiek. A pénzügyi szektor akkor is káros, ha hazai; néha a kormányzat maga is a bajok okozója, bár legtöbbször nem csak úgy, merő rosszindulatból, hanem azért, mert kiszolgálja a külföldiek igényeit. A gyorsan változó világot nehezen értő és aggódva szemlélő egyén a Matolcsy kínálta szemüvegen keresztül hatalmas külső erők fondorlatos játszmáinak ártatlan áldozataként ismerheti fel magát. Ez nem felemelő érzés ugyan, de még mindig jobb, mint bűnbak nélkül. És főleg akkor jobb, ha van remény, ha a járom lerázható, s ilyet ígér a szerző.

Az sem meglepő, hogy az adós örülne annak, ha nem kellene vissza-

fizetni a hiteleit. És a külföldi adósság valóban nagy teher volt, ezt a laikus is tudta, évtizedeken át minden keletlen gazdasági intézkedést erre hivatkozva adtak be neki. Más kérdés, van-e praktikus értelme annak, hogy erkölcsi alapon téziseket kovácsoljunk arról, mennyire igazságtalan a külföldiektől az, ha vissza akarják kapni korábban nekünk adott pénzüket. Mindig jó érzés továbbá hinni abban is, hogy a semmiből lesz valami, hogy szegénységünk, a rosszak fondorkodásán túl, egyszerűen olyan gazdaságpolitikai hibák következménye, amelyek könnyen korrigálhatók. Tipikus példája ennek a reménynek a költségvetés pénznyomással való finanszírozása, amelyben Matolcsy 700 milliárd többletforrást kínál csak úgy a semmiből, amivel mind enyhíteni lehetne a fontos társadalmi problémák, szociális helyzet, oktatás, egészségügy anyagi nehézségein.

A vándorprédikátor, a néprövidítő eszközei ezek, nem a tudományéi. Az előszóban Kopátsy Sándor a következőképp jellemzi a szerző e kötetben is tükröződő munkásságát: „... Matolcsy Györgyben a tudós és a politikus még nem döntött a hegemónia kérdésében...” (5. old.) Én úgy látom, hogy döntött, mert tudomány egy szál sincs ebben a kötetben.

PETE PÉTER